

Michał Szczegielniak

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2001-8622>

Uniwersytet Warszawski

SREBRNY WOLONTARIAT JAKO NARZĘDZIE AKTYWIZACJI SENIORÓW I BUDOWY SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Streszczenie (abstrakt): Niniejszy tekst jest w zamyśle autora, jest próbą wskazania na ważny ze społecznego punktu widzenia temat srebrnego wolontariatu oraz ukazania jego znaczenia dla aktywizacji osób starszych, która może przyczynić się do wzrostu ich działalności w sferze publicznej. Wolontariat zostanie przedstawiony jako forma partycypacji obywatelskiej seniorów, która nie tylko przyczynia się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, ale również stanowi jeden z elementów budowy pozytywnego wizerunku osób starszych w sferze publicznej. W czasach postępującego procesu starzenia się społeczeństwa należy dołożyć wszelkich starań, aby jak najlepiej wykorzystać potencjał tkwiący w seniorach dążąc jednocześnie do poprawy jakości ich życia. Wydaje się, że wolontariat jest narzędziem, które pozwala osiągnąć oba cele, a także pokazać, że wiek nie jest przesłanką wykluczającą z podejmowania działalności na rzecz innych osób.

Słowa kluczowe: aktywność społeczna osób starszych, partycypacja obywatelska seniorów, srebrny wolontariat, wolontariat senioralny

SILVER VOLUNTEERING AS A TOOL FOR ENGAGING SENIORS AND BUILDING CIVIL SOCIETY

Abstract: The following text, as intended by the author, is an attempt to highlight the socially important topic of silver volunteering and to demonstrate its significance for activating elderly individuals, which can contribute to an increase in their engagement in the public sphere. Volunteering will be presented as a form of senior citizens' civic participation, serving not only to foster the development of civil society in Poland but also constituting a pivotal element in shaping a positive image of elderly individuals within the public sphere. Given the ongoing societal aging process, concerted efforts should be made to harness the potential within seniors while simultaneously improving their quality of life. It appears that volunteering is an instrumental means to achieve both objectives, as well as to demonstrate that age is not a barrier to engaging in activities for the benefit of others.

Keywords: social activity of older adults, civic participation of seniors, silver volunteering, senior volunteering

Wstęp

W naukach społecznych istnieje wiele różnych definicji społeczeństwa obywatelskiego. Sprawia to, że omawiane pojęcie „nie jest zrozumiałe samo przez się, lecz wymaga stosunkowo długiego komentarza, który za każdym razem musi się zaczynać niemal od abe-

cadła”¹. Zdaniem Rafała Więckiewicza „współcześnie społeczeństwo obywatelskie funkcjonuje co najmniej na trzy sposoby: jako (1) hasło ruchów społecznych i partii politycznych, (2) kategoria analityczna używana w szczególności przez socjologów do opisu, a niekiedy także wyjaśnienia określonych zjawisk społecznych, (3) filozoficzna koncepcja normatywna, rozumiana często jako ideał etyczny, czy też wyobrażenie porządku społecznego”². W ramach trzeciego znaczenia omawianego pojęcia „wyróżnić można dwa zasadnicze modele społeczeństwa obywatelskiego – wspólnotowy oraz indywidualistyczny – które wywodzą się z tradycji republikańskich oraz liberalnych (...) Społeczeństwo obywatelskie w ujęciu indywidualistycznym realizuje funkcję gwarancyjną, [gdyż – przyp. M. Sz.] jego zadaniem jest ochrona przed nadmierną ingerencją państwa w sferę autonomii jednostek, grup społecznych, niezależnych zrzeszeń. Tak rozumiane społeczeństwo obywatelskie staje się pośrednikiem pomiędzy władzą państwową a jednostkami”³. Z kolei „w modelu wspólnotowym następuje wyraźne przesunięcie w kierunku kolektywistycznym (...) Tradycja wspólnotowa postrzega człowieka przede wszystkim przez pryzmat jego obywatelskiego powołania – jednostka w pierwszej kolejności jest obywatelem, którego zadaniem jest dbanie o dobro wspólnoty, którą współtworzy wraz z innymi obywatelami”⁴. Na potrzeby niniejszego tekstu odwołano się do wspólnotowej tradycji społeczeństwa obywatelskiego, co pozwala stwierdzić, że „znajdując się na pograniczu sfery osobistej oraz państwowej pełni ono nie tylko funkcję socjalizującą, ale również aktywizującą, zachęcając poszczególne jednostki do podejmowania różnego rodzaju działań”⁵.

Działalność obywatelska Polaków jest przedmiotem corocznych badań realizowanych przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS). Zalicza się do niej następujące aktywności: przekazywanie pieniędzy na cele dobroczynne, przekazywanie darów rzeczowych na cele dobroczynne, przeznaczanie własnej pracy lub usług na cele dobroczynne, świadczenie pracy w charakterze wolontariusza oraz udział w strajku lub demonstracji⁶. Szczegółowe informacje o zaangażowaniu Polaków w różne formy aktywności obywatelskiej w 2022 roku przedstawia poniższy wykres.

¹ J. Szacki (oprac.), *Ani książkę, ani kupiec: Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, Znak, Kraków 1997 s. 6.

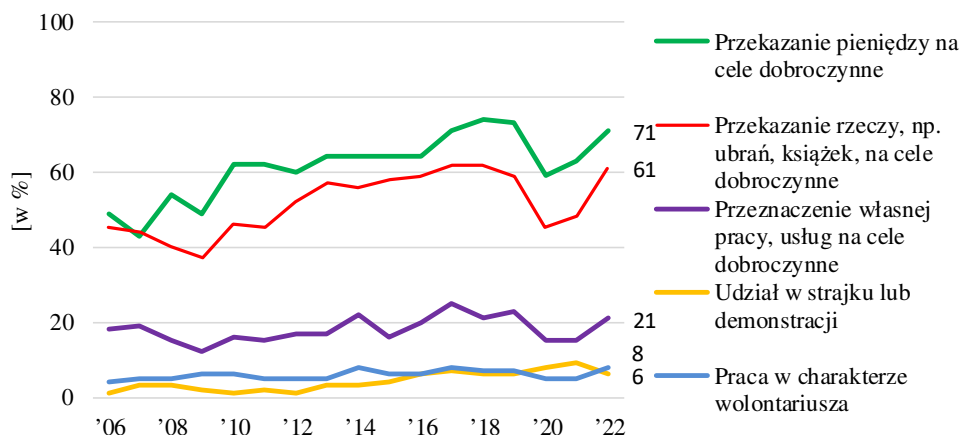
² R. Więckiewicz, *Czym jest społeczeństwo obywatelskie? Przyczynek do dyskusji*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie w systemie politycznym państwa. Przykład Polski na tle rozwiązań europejskich*, (red.) M. Szczegielniak, R. Więckiewicz, Rambler Press, Warszawa 2017, s. 15-16.

³ R. Więckiewicz, *Instytucje społeczeństwa obywatelskiego w polskim dyskursie konstytucyjnym*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2023, s. 31-32.

⁴ Ibidem, s. 32.

⁵ A. Morawski, M. Szczegielniak, *Wolontariat jako forma partycypacji obywatelskiej młodzieży*, [w:] *Partycypacja obywatelska młodzieży. Teoria i praktyka* (red.) K. Gomółka, P. Stawarz, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2021, s. 136 za: M. Szczegielniak, R. Więckiewicz, *Wprowadzenie*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie w systemie politycznym państwa. Przykład polski na tle rozwiązań europejskich*, (red.) M. Szczegielniak, R. Więckiewicz, Rambler Press, Warszawa 2018, s. 10.

⁶ CBOS, *Aktywności i doświadczenia Polaków w 2022 roku*, Komunikat z badań nr 18/2023, luty 2023, s. 6.

Wykres 1. Rodzaj aktywności obywatelskiej w której Polacy uczestniczyli co najmniej raz w roku

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie CBOS, Aktywności i doświadczenia Polaków w 2022 roku, Komunikat z badań nr 18/2023, luty 2023, s. 6.

Przedmiotowe wyniki pokazują, że praca w charakterze wolontariusza nie cieszy się zbyt dużą popularnością wśród społeczeństwa polskiego⁷, które preferuje udzielanie pomocy finansowej lub rzeczowej. Prowadzi to do wniosku, że „działalności dobroczynnej sprzyja wyższy status społeczno-ekonomiczny”⁸, natomiast niechęć do bezpośredniego zaangażowania się może świadczyć o niskim poziomie kapitału społecznego polskiego społeczeństwa.

Jednocześnie w Polsce, podobnie jak w wielu innych państwach europejskich, postępuje proces starzenia się społeczeństwa. „Na koniec 2021 r. liczba osób w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9,7 mln i w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 0,2%. Odsetek osób starszych w populacji Polski osiągnął poziom 25,7%. Według prognozy GUS, liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wynieść 13,7 mln. Osoby starsze będą stanowiły około 40% ogółu ludności Polski”⁹. Istniejące trendy demograficzne będą miały konsekwencje aksjologiczne (np. pojawienie się różnic w hierarchii wyznawanych wartości¹⁰), ekonomiczne (np. „wzrost obciążeń osób młodych podatkami i składkami na ubezpieczenia zdrowotne”¹¹)

⁷ Różnice między odsetkami osób deklarujących pracę w charakterze wolontariusza w badaniach CBOS-u oraz GUS-u, które zostaną zaprezentowane w dalszej części artykułu, wynikają z różnic w pojmowaniu pojęcia wolontariusza. Wcześniejsze badania CBOS-u (np. BS/63/2011) pokazały, że część respondentów podejmująca dobrowolną, nieodpłatną pracę społeczną na rzecz innych nie utożsamia się z pojęciem wolontariusza lub tego pojęcia nie rozumie, myląc je z innymi aktywnościami podejmowanymi w celach społecznych. Z kolei GUS w swoich badaniach ujmuje wolontariat w znacznie szerszy sposób zaliczając do niego zarówno wolontariat formalny, jak i nieformalny, a także działania podejmowane na rzecz znajomych, przyjaciół oraz sąsiadów.

⁸ CBOS, op. cit., s. 6.

⁹ GUS, Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r., Warszawa-Białystok 2022, s. 10.

¹⁰ A. Klimczuk, „Srebrna gospodarka” w dokumentach strategicznych państwa, [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa Demograficzna, Społeczna i Gospodarcza* (red.) J. Osiński, M. Pachocka, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013, s. 462.

¹¹ Ibidem.

czy też społeczne (związane chociażby z singularyzacją i feminizacją starości). Równocześnie jednym ze skutków zmian zachodzących w strukturze ludności Polski będzie coraz większe uzależnienie stanu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego od zaangażowania seniorów w sferze publicznej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie srebrnego wolontariatu jako formy zaangażowania osób starszych w życie publiczne, która nabiera coraz większego znaczenia wraz ze zwiększającym się odsetkiem osób starszych w populacji państwa. W tym celu postawiono następujące pytania badawcze:

- (1) Jaki jest zakres pojęciowy srebrnego wolontariatu?
- (2) W jakim stopniu osoby starsze angażują się w pracę w charakterze wolontariusza?
- (3) Jakie czynniki wpływają na zaangażowanie seniorów w działalność wolontariacką?

Pojęcie srebrnego wolontariatu

Termin wolontariat pochodzi od łacińskiego pojęcia *volontarius*, który oznacza dobrowolny, chętny¹². Jego istotą jest podejmowanie działalności na rzecz innych osób lub instytucji w oparciu o kryterium dobrowolności. Tego rodzaju aktywność powinna zatem stanowić przejaw wolnej woli jednostki i wynikać z jej suwerennej decyzji, a nie być podyktowana presją otoczenia czy też obowiązkiem wynikającym z reguł życia społecznego.

Formalne ramy prawne wolontariatu określa ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Choć nie zawiera ona legalnej definicji wolontariatu, której brakuje w polskim systemie prawnym, to jednoznacznie określa ona wolontariusza, którym jest osoba fizyczna, ochotniczo oraz bez wynagrodzenia realizująca świadczenia na zasadach określonych w przedmiotowym akcie prawnym¹³. Jednocześnie wyżej wymieniona ustawa wskazuje, że wolontariusze mogą wykonywać świadczenia na rzecz:

- organizacji pozarządowych (oraz podmiotów z nimi zrównanych¹⁴) w zakresie ich działalności statutowej, nie dotyczącej działalności gospodarczej realizowanej przez owe podmioty;
- organów administracji publicznej oraz jednostek organizacyjnych im podległych lub przez nie nadzorowanych w zakresie nie dotyczącym działalności gospodarczej realizowanej przez owe podmioty;
- oraz podmiotów leczniczych, jednakże wyłącznie w zakresie wykonywanej przez nie działalności leczniczej¹⁵.

¹² Hasło: *voluntary*, [w:] *Online Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/word/voluntary> [dostęp: 28.10.2023].

¹³ Art. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

¹⁴ Zostały one wymienione w art. 3 ust 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

¹⁵ Art. 42 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

„Ów zamknięty charakter katalogu i precyzyjne określenie listy podmiotów determinuje kształt wolontariatu w Polsce, a co za tym idzie, wpływa na to, w jaki sposób jest on definiowany przez część badaczy”¹⁶.

Tym samym można by uznać, że srebrny wolontariat to działalność wykonywana przez wolontariuszy seniorów. W tym ujęciu szczególnego znaczenie nabiera ustawa o osobach starszych, na mocy której za „srebrnego wolontariusza” należałoby uznać wolontariusza, który ukończył 60. rok życia¹⁷. Przedmiotowe ujęcie wydaje się jednak niepełne, ponieważ ogranicza dobrowolną działalność seniorów jedynie do wolontariatu formalnego, czyli wykonywanego w oparciu o przepisy ustawy w organizacyjnych ramach danego podmiotu leczniczego, publicznego czy też pozarządowego. Tymczasem seniorzy mogą podejmować również działalność indywidualną, na własny rachunek lub w ramach istniejących grup nieformalnych, do których przepisy ustawy nie będą miały zastosowania. Oznacza to konieczność możliwie szeroko zdefiniowania badanego pojęcia.

Zdaniem autora niniejszego tekstu „srebrny wolontariat” powinien zostać określony jako dobrowolna działalność realizowana przez seniorów, czyli osoby, które ukończyły 60 rok życia, indywidualnie lub w ramach istniejących instytucji, której głównym celem jest bezpłatne realizowanie prac społecznie użytecznych na rzecz dobra wspólnego, a nie osiągnięcie partykularnych korzyści jednostkowych.

Charakterystyka działalności wolontariackiej seniorów w Polsce

Z badań GUS wynika, że „w I kwartale 2022 r. ponad 1/5 mieszkańców Polski w wieku od 15 do 89 lat choć raz zaangażowała się w wolontariat”¹⁸. Przedmiotowy wykres pokazuje, że aktywność osób w grupie wiekowej 65-89 lat jest wyraźnie niższa niż w pozostałych segmentach. Analizując przedmiotowe dane, należy również zwrócić uwagę na fakt, że prawie co trzecia osoba w wieku produkcyjnym¹⁹ (31%) pracowała w charakterze wolontariusza, podczas gdy wśród osób w wieku poprodukcyjnym²⁰ tego rodzaju aktywność podejmowała mniej niż co czwarta osoba (22%).

Szczegółowe informacje dotyczące zaangażowania poszczególnych grup przedstawiono w poniższym wykresie.

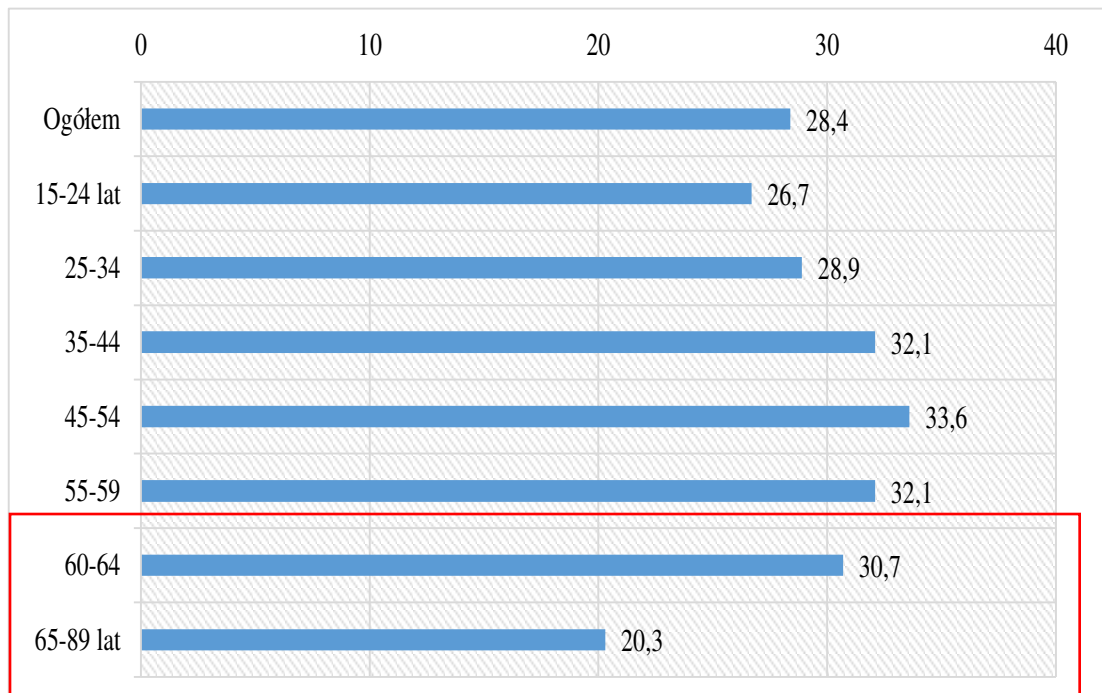
¹⁶ A. Morawski, M. Szczegielniak, *Wolontariat jako...*, *op. cit.*, s. 137.

¹⁷ Art. 4 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. 2015 poz. 1705).

¹⁸ GUS, *Wolontariat w 2022 r.*, Warszawa-Gdańska 2013, s. 13.

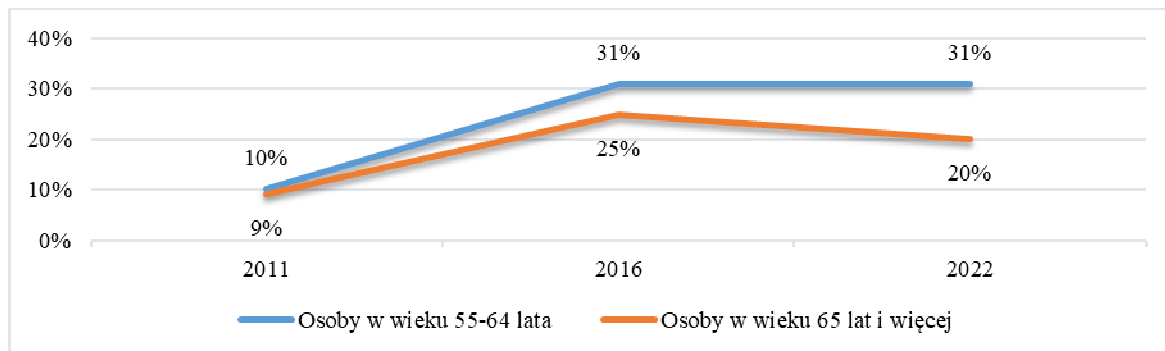
¹⁹ 18-59 lat dla kobiet, 18-64 lat dla mężczyzn.

²⁰ 60-89 lat dla kobiet, 65-89 lat dla mężczyzn.

Wykres 2. Odsetek wolontariuszy w I kwartale 2022 r. wg grup wiekowych

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych GUS.

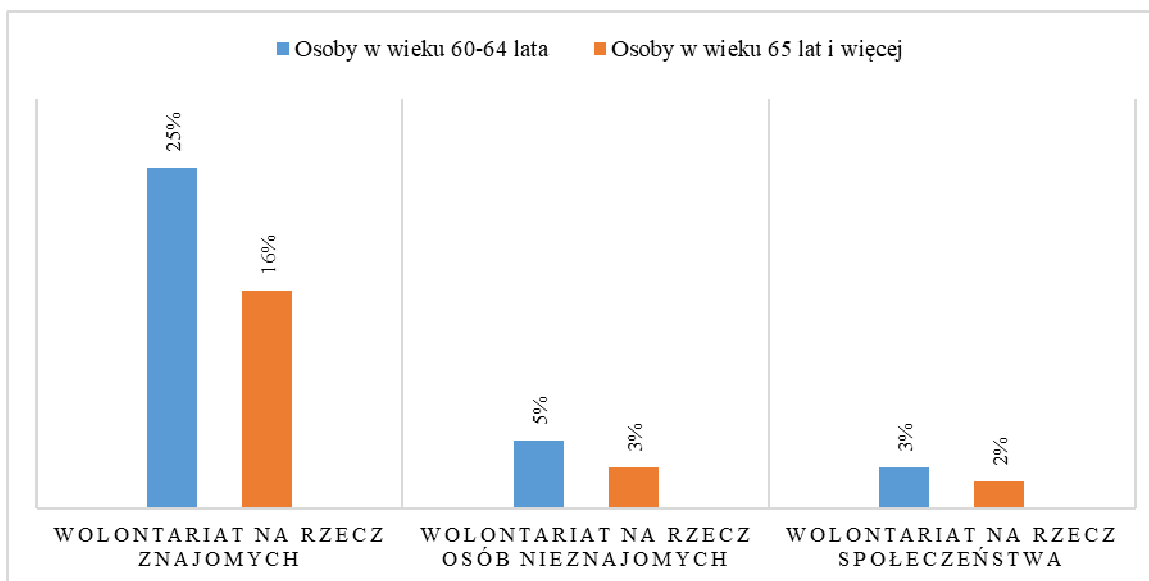
Jednocześnie aktywność osób w wieku 55-64 lat utrzymuje się na stałym poziomie, podczas gdy zaangażowanie w wolontariat osób w wieku 65 lat i więcej spada, co pokazuje wykres 3.

Wykres 3. Odsetek seniorów angażujących się w wolontariat w latach 2011-2022

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych GUS.

Trudno jednoznacznie ocenić, skąd wynika ów spadek zaangażowania, który nastąpił w 2022 roku. Można jedynie przypuszczać, że może on wynikać ze wzrostu liczby i udziału w populacji seniorów osób powyżej 80. roku życia. Inną przyczyną ograniczenia działalności w charakterze wolontariusza w najstarszej grupie wiekowej mogą być obawy związane z pandemią koronawirusa. Osoby starsze, bojąc się zarażenia, ograniczyły swoją działalność społeczną, do której obecnie trudno im powrócić.

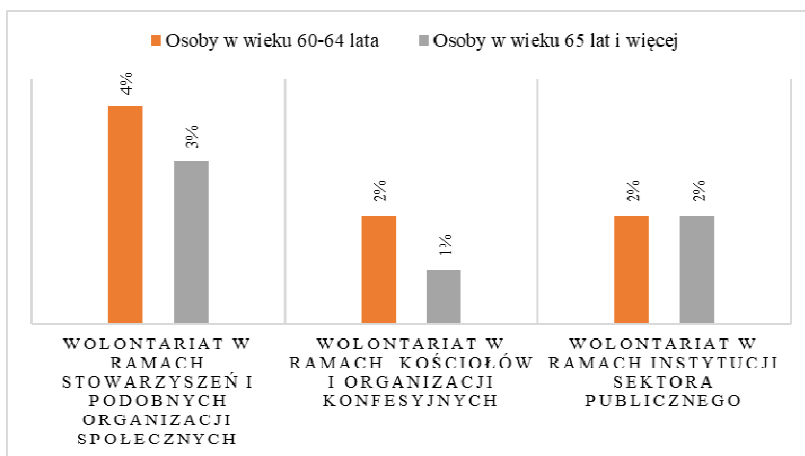
Osoby starsze w roku 2022 preferowały przede wszystkim działania z zakresu wolontariatu indywidualnego, co ilustruje poniższy wykres.

Wykres 4. Odsetek seniorów angażujących się w wolontariat indywidualny w 2022 r.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych GUS.

Seniorzy koncentrowali się przede wszystkim na pomaganiu poszczególnym osobom. Jednocześnie z powyższych danych wynika, że osoby starsze sporadycznie podejmują działania na rzecz osób, które są dla nich obce.

Z kolei osoby powyżej 60 roku życia w bardzo niskim stopniu angażują się w wolontariat instytucjonalny.

Wykres 5. Odsetek seniorów angażujących się w wolontariat instytucjonalny w 2022 r.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych GUS.

Tak niski stopień zaangażowania osób starszych w działalność społeczną na rzecz instytucji zarówno publicznych, jak i działających w sektorze non-profit świadczy o tym, że przedmiotowe podmioty albo nie są zainteresowane pozyskaniem wolontariuszy seniorów, albo mają poważne problemy w dotarciu do przedmiotowej grupy wiekowej.

Motywy i bariery w działalności wolontariackiej seniorów

Przyczyn niskiej aktywności seniorów na płaszczyźnie wolontariackiej można doszukiwać się w ich motywacjach. Zdaniem Marty Wyszyńskiej możemy wyróżnić trzy typy motywacji: egocentryczną, empatyczną oraz normatywną²¹. Pierwsza z nich opiera się na czerpaniu osobistych korzyści przez seniorów z pracy wolontariackiej. Tego rodzaju aktywność pomaga im walczyć z samotnością, zaspokoić potrzebę kontaktów społecznych, wypełnić pustkę po zakończeniu aktywności zawodowej i nadać swojemu życiu nowy sens, czy też zdobyć nowe kompetencje. Wydaje się, że zachęcenie osób kierujących się tego rodzaju motywacją do działalności wolontariackiej może nastąpić poprzez pokazanie im potencjalnych korzyści, wynikających z ich zaangażowania w pracę na rzecz innych.

W przypadku motywacji empatycznej największą rolę odgrywają uczucia danej osoby. Zwykle jest ona wrażliwa na ludzką krzywdę i cierpienie, a jej zaangażowanie jest spowodowane chęcią pomocy innym ludziom. Największą zachętą będzie tutaj świadomość, że wykonywana praca ma znaczenie i przyczynia się do realnego wsparcia określonych osób.

Z kolei motywacja normatywna, w przypadku osób starszych, może być połączona z chęcią realizacji postaw etycznych związanych z wyznawaną religią, osobistymi przekonaniami, czy też obowiązującymi w danej grupie normami społecznymi, które przejawiają się w chęci pomocy bliźniemu lub podjęcia działań mających na celu przełamanie stereotypowego postrzegania osób starszych jako biernej grupy społecznej. Kluczowe znaczenie ma tutaj przekonanie wolontariusza, że dzięki swojej aktywności realizuje on działania, które są zgodne z jego systemem wartości.

Istnieją również bariery, które mogą skutecznie zniechęcić seniorów do zaangażowania się w wolontariat. Zdaniem autora należy do nich zaliczyć m. in.:

- brak świadomości o istnieniu możliwości do zaangażowania się w tego rodzaju inicjatywy,
- konieczność sprawowania opieki nad krewnymi, bądź wnukami,
- niechęć do nowości i strach przed nieznanym, obawy, że nie odnajdą się w nowej sytuacji,
- problemy ze swobodnym przemieszczaniem się, wynikające z ograniczonej sprawności lub barier komunikacyjnych.

Zachęcanie seniorów do pracy w charakterze wolontariusza niesie ze sobą wiele korzyści. Różnorodne badania zaprezentowane w dostępnej literaturze przedmiotu jasno pokazują, że tego rodzaju aktywność pozytywnie wpływa na zdolności kognitywne osób starszych²²,

²¹ M. Wyszyńska, *Źródła i motywy zachowań prospołecznych*, [w:] *Edukacja bez granic mimo barier*, (red.) P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008, s. 205.

²² S. Sharifi, K.B. Khorzoughib, M. Rahmati, *The relationship between volunteering and cognitive performance in older adults: A systematic review*, „Geriatric Nursing”. Elsevier, January-February 2024, vol. 55, s. 89-96.

przyczynia się do poprawy ich kondycji fizycznej i psychicznej²³, jak również ogólnego zadowolenia z życia²⁴. Przekłada się to nie tylko na podniesienia komfortu i jakości życia seniorów, ale także na jego wydłużenie, ale również „oznacza niższe wydatki na opiekę zdrowotną oraz możliwość wniesienia przez jednostki dłuższego i cenniejszego wkładu w społeczeństwo”²⁵. Tym samym srebrny wolontariat powinien być postrzegany jak jeden z elementów zapewniających zdrowe starzenie się.

Oczywiście działalność srebrnych wolontariuszy przyniesie również korzyści nie tylko osobom, które będą bezpośrednimi beneficjentami ich pracy, ale również instytucjom korzystającym z ich wsparcia. „Największą korzyścią w opinii organizacji współpracujących obecnie z wolontariuszami seniorami oraz zainteresowanych taką współpracą w przyszłości jest ich doświadczenie życiowe. Na kolejnych miejscach wymieniane były: większa dyspozycyjność, odpowiedzialność i obowiązkowość, zaangażowanie oraz spokój i cierpliwość wolontariuszy seniorów”²⁶.

Wyniki badania zrealizowanego w województwie mazowieckim pokazały, że „głównym powodem braku współpracy z wolontariuszami seniorami w opinii organizacji [pozarządowych – przyp. M. Sz.] jest fakt, że tacy wolontariusze nie zgłaszają się sami do pracy”²⁷. Oznacza to, że problemem może być sama postawa podmiotów pozarządowych, które nie widzą konieczności zabiegania o srebrnych wolontariuszy. Potwierdza to fakt, że w świetle badań ponad połowa (56%) organizacji pozarządowych, niewspółpracujących ze srebrnymi wolontariuszami, nie była zainteresowana zaangażowaniem seniorów w realizowane przez nie działania o charakterze wolontariackim w przyszłości²⁸. Jednocześnie wszystkie organizacje pozarządowe, które współpracowały z wolontariuszami seniorami, były zainteresowane kontynuacją owej współpracy²⁹. Konkludując, wyniki przedmiotowego badania pokazują, że osoby starsze są w stanie wnieść wiele w funkcjonowanie danej organizacji, jednakże ich potencjał często pozostaje niewykorzystany ze względu na brak chęci stworzenia im przez organizacje pozarządowe odpowiednich możliwości zaangażowania się w prowadzone przez nie działania.

²³ T.Y. Lum, E. Light, *The Effects of Volunteering on the Physical and Mental Health of Older People, The Effects of Volunteering on the Physical and Mental Health of Older People*, „Research on Aging”. Sage, 2005, vol. 27, iss. 1, s. 31-55.

²⁴ N. Morrow-Howell, J. Hinterlong, P.A. Rozario, F. Tang, *Effects of Volunteering on the Well-Being of Older Adults*, „The Journals of Gerontology: Series B”. Oxford Academic, May 2003, vol. 58, iss. 3, s. 137-145.

²⁵ M. Gil-Lacruz, M.I. Saz-Gil, A.I. Gil-Lacruz, *Benefits of Older Volunteering on Wellbeing: An International Comparison*, „Frontiers in Psychology”. Frontiers, December 2019, vol. 10, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02647/full> [dostęp: 23.11.2023].

²⁶ *Wolontariat seniorów w województwie mazowieckim*, Wyniki badania przeprowadzonego wśród organizacji, wykonanego na zlecenie Stowarzyszenia Centrum Wolontariatu w Warszawie przez Puzzle Research; PRFP Consulting Sp. z o.o., grudzień 2012, https://bibliotekawolontariatu.pl/wp-content/uploads/Wolontariat_seniorow_ORGANIZACJE_RAPORT.pdf, s. 8 [dostęp: 23.11.2023].

²⁷ Ibidem, s. 7.

²⁸ Ibidem, s. 21.

²⁹ Ibidem, s. 13.

Do zwiększenia liczby seniorów wolontariuszy może przyczynić się postawa organów administracji publicznej, w tym przede wszystkim jednostek samorządu terytorialnego. Zdaniem autora niniejszego tekstu mogłyby one podjąć działania z zakresu:

- animowania współpracy organizacji pozarządowych z lokalnymi centrami, domami, klubami i innymi ośrodkami, z których korzystają seniorzy (w tym z placówkami powstałymi w ramach Programu Senior³⁰),
- organizowania wspólnych posiedzeń Rad Seniorów oraz Rad Działalności Pożytku Publicznego w celu przełamywania wzajemnych barier i uprzedzeń, a także pogłębiania zaufania oraz inicjowania potencjalnej współpracy,
- promowania inicjatyw z udziałem srebrnych wolontariuszy, umożliwiłoby to budowę pozytywnego wizerunku seniorów i utrwalanie w percepcji społecznej wizerunku osoby starszej jako osoby aktywnej, działającej na rzecz innych,
- wspierania podmiotów społecznych, aplikujących o granty w projektach, w których będą uczestniczyli seniorzy w charakterze wolontariuszy, możliwość instytucjonalnego wsparcia stanowiłaby zachętę do włączania seniorów w działania podejmowane na rzecz danej społeczności,
- wymiany i upowszechniania dobrych praktyk z zakresu angażowania seniorów w działalność wolontariacką, przyczyniłoby się to do szerszego rozpowszechnienia sprawdzonych rozwiązań w różnych miejscach Polski.

Wydaje się, że realizacja powyższych aktywności mogłaby wydatnie przyczynić się do rozwoju srebrnego wolontariatu nie tylko na szczeblu lokalnym i regionalnym, ale również państwowym.

Podsumowanie

Rozwój wolontariatu stanowi przedmiot troski zarówno organów władzy publicznej jak również podmiotów prywatnych, a przede wszystkim sektora pozarządowego. Wydaje się jednak, że stosunkowo mało uwagi poświęca się tematyce wolontariatu seniorów, który jest zdecydowanie rzadziej podejmowany niż wolontariat pracowniczy czy też wolontariat młodzieżowy.

Samo pojęcie srebrnego wolontariatu może być rozmaicie postrzegane. Po pierwsze wynika to z braku legalnej definicji pojęcia wolontariatu, co skutkuje różnymi ujęciami przedmiotowego terminu. Po drugie, nie istnieje jedna, powszechna oraz ogólnie przyjęta definicja starości. Oznacza to, że zarówno w opracowaniach badawczych poświęconych wolontariatowi osób starszych, jak i w projektach społecznych, zachęcających seniorów do pracy w charakterze wolontariusza, ujmuje się różne grupy wiekowe. Przykładowo adresatami inicjatywy pn. „Wolontariat w Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Małopolsce” były

³⁰ Zakłada on wspieranie w trybie konkursowym jednostek samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia, prowadzenia i zapewnienia miejsc w przeznaczonych dla seniorów ośrodkach wsparcia, czyli Dziennych Domach „Senior+” oraz Klubach „Senior+”.

osoby, które ukończyły 55. rok życia³¹, natomiast GUS w Informacji sygnałnej o wolontariacie w 2022 r. wyodrębnia dwie grupy seniorów – w wieku od 55 do 64 lat oraz od 65 do 89 lat³². Po trzecie, większą popularnością od zwrotu „srebrny wolontariat” cieszy się pojęcie „wolontariatu senioralnego”, które może mieć jednak podwójne znaczenie – z jednej strony odnosi się do osób starszych, świadczących pracę w charakterze wolontariusza, natomiast z drugiej, w potocznym rozumieniu, odnosi się do działań wolontariackich, których głównymi beneficjentami są seniorzy. Tym samym jakakolwiek praca poświęcona aktywności wolontariackiej seniorów powinna rozpoczynać się od konceptualizacji najważniejszych pojęć.

Analizując zaangażowanie osób starszych w działalność o charakterze wolontariackim, należy zwrócić uwagę na dwa aspekty. Po pierwsze, jest ona niższa niż w innych grupach wiekowych. Oznacza to, że potencjał seniorów pozostaje niezagospodarowany. Warto przy tym zaznaczyć, że jako osoby niepracujące oraz nieuczęszczające do placówek edukacyjnych, powinni oni posiadać większą ilość czasu wolnego, który mógłby zostać przeznaczony na działalność społeczną. Po drugie, zaangażowanie seniorów w poszczególnych grupach wiekowych jest różne. Zdaniem autora może być to powiązane z pogarszającym się wraz z wiekiem stanem zdrowia. „Przewiduje się, że mężczyźni w wieku 65 lat przeżyją przeciętnie w zdrowiu dalsze 7,8 roku, a kobiety 8,5 roku”³³. Oznacza to, że zdolność osób starszych do pracy w charakterze wolontariusza maleje po 72. roku życia.

W związku z zachodzącymi zmianami demograficznymi instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe powinny podejmować działania mające na celu zachęcenie seniorów do działalności wolontariackiej. Aby były one skuteczne, konieczne jest nie tylko odwoływanie się do zróżnicowanych motywacji, pokazywanie potencjalnych korzyści płynących z tego rodzaju aktywności czy też likwidowanie istniejących barier, ale również budowanie pozytywnego wizerunku wolontariuszy seniorów w społeczeństwie. Pozytywne postrzeganie społecznego zaangażowania seniorów skłoni ich do większej aktywności w sferze publicznej, co w istotnym stopniu przyczyni się do rozwoju polskiego społeczeństwa obywatelskiego.

Bibliografia

1. CBOS, *Aktywności i doświadczenia Polaków w 2022 roku*, Komunikat z badań nr 18/2023, luty 2023.
2. Gil-Lacruz M., Saz-Gil M.I., Gil-Lacruz A.I., *Benefits of Older Volunteering on Wellbeing: An International Comparison*, „Frontiers in Psychology”. Frontiers, December 2019, vol. 10, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02647/full> [dostęp: 23.11.2023].
3. GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r.*, Warszawa-Białystok 2022.

³¹ M. Kałużny, I. Kamińska, *Wolontariat 50+ dobry pomysł*, <https://federacjaupw.cfolks.pl/images/pliki/pliki/2017/wolontariat2.pdf>, s. 3 [dostęp: 23.11.2023].

³² GUS, *Wolontariat w 2022 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/wolontariat-i-praca-niezarobkowa-na-rzecz-innych/wolontariat-w-2022-r-,3,1.html> [dostęp: 23.11.2023].

³³ GUS, *Trwanie życia w zdrowiu w Polsce w latach 2009-2019*, Warszawa 2020, s.21.

4. GUS, *Trwanie życia w zdrowiu w Polsce w latach 2009-2019*, Warszawa 2020.
5. GUS, *Wolontariat w 2022 r.*, Warszawa-Gdańsk 2023.
6. GUS, *Wolontariat w 2022 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/wolontariat-i-praca-niezarobkowa-na-rzecz-innych/wolontariat-w-2022-r-,3,1.html> [dostęp: 23.11.2023].
7. Kałużny M., Kamińska I., *Wolontariat 50+ dobry pomysł*, <https://federacjautw.cfolks.pl/images/pliki/pliki2017/wolontariat2.pdf> [dostęp: 23.11.2023].
8. Klimczuk A., „Srebrna gospodarka” w dokumentach strategicznych państwa, [w:] *Zmieniający się świat. Perspektywa Demograficzna, Społeczna i Gospodarcza*, (red.) J. Osiński, M. Pachocka, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2013.
9. Lum T.Y., Light E., *The Effects of Volunteering on the Physical and Mental Health of Older People*, „Research on Aging”. Sage 2005, vol. 27, iss. 1.
10. Morawski A., Szczegielniak M., *Wolontariat jako forma partycypacji obywatelskiej młodzieży*, [w:] *Partycypacja obywatelska młodzieży. Teoria i praktyka*, (red) K. Gomółka, P. Stawarz, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2021, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2021.
11. Morrow-Howell N., Hinterlong J., Rozario P.A., Tang F., *Effects of Volunteering on the Well-Being of Older Adults*, „The Journals of Gerontology: Series B”. Oxford Academic, May 2003, vol. 58, iss. 3.
12. Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/word/voluntary> [dostęp: 28.10.2023].
13. Sharifi S., Khorzoughib K.B., Rahmati M., *The relationship between volunteering and cognitive performance in older adults: A systematic review*, „Geriatric Nursing”. Elsevier, January-February 2024, vol. 55.
14. Szacki J. (oprac.), *Ani książkę, ani kupiec: Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej*, Znak, Kraków 1997.
15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).
16. Ustawy z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. 2015 poz. 1705).
17. Więckiewicz R., *Czym jest społeczeństwo obywatelskie? Przyczynek do dyskusji*, [w:] *Społeczność obywatelskie w systemie politycznym państwa. Przykład Polski na tle rozwiązań europejskich*, (red.) M. Szczegielniak, R. Więckiewicz Rambler press, Warszawa 2017.
18. Więckiewicz R., *Instytucje społeczeństwa obywatelskiego w polskim dyskursie konstytucyjnym*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2023.
19. *Wolontariat seniorów w województwie mazowieckim*, Wyniki badania przeprowadzonego wśród organizacji, wykonanego na zlecenie Stowarzyszenia Centrum Wolontariatu w Warszawie przez Puzzle Research; PRFP Consulting Sp. z o.o., grudzień 2012, https://biblioteka.wolontariatu.pl/wp-content/uploads/Wolontariat_seniorow_ORGANIZACJE_RAPORT.pdf, s. 7 [dostęp: 23.11.2023].
20. Wyszyńska M., *Źródła i motywy zachowań prospołecznych*, [w:] *Edukacja bez granic mimo barier*, (red.) P. Bury, D. Czajkowska-Ziobrowska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008.

Dane kontaktowe

Michał Szczegielniak, m.szczegielniak@uw.edu.pl